

Warszawa, 7. 08. 2016

Prof. dr hab. Ewa Iżykowska - Lipińska
Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina
00-368 Warszawa, ul. Okólnik 2

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Rychert

From the Elitist to the Popular.

Transformation of Opera and its Audiences from Daphne to Tommy.

Rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Rychert, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Tadeusza Rachwała, zatytułowana „From Elitist to the Popular. Transformation of Opera and its Audience from Daphne to Tommy”, wzbudziła moje zainteresowanie swoim zakresem tematycznym obejmującym szereg dyscyplin naukowych jak socjologia, muzykologia, historia kultury, ale także wokalistyka.

Z tego też powodu podjęłam się tej recenzji, stojąc na stanowisku, iż fenomenem dzisiejszych czasów - w dziedzinie kultury i sztuki w szczególności - są połączenia dyscyplin, kierunków i stylów, dające w konsekwencji nowe dziedziny, czy nową jakość.

Wspomniane przez doktorantkę „crossovers” są synonimem dzisiejszych czasów i ich sztuki. Poszukiwania w tym kierunku budują szanse na nową jakość w sztuce, ale także nowego odbiorcę .

Temu procesowi poświęciła swoją rozprawę mgr Małgorzata Rychert, ujmując problem w postaci tezy zawartej w tytule, a następnie trzech tematów analizowanych kolejno w poszczególnych rozdziałach.

Jak pisze doktorantka „The aim of this reserch is to present the gradual transformation of opera to the modern, diversified forms, especially the subgenres which go Beyond the accepted, conservative Canon through its marriage with popular music styles” („Celem tego badania jest zaprezentowanie stopniowej transformacji opery do współczesnych zróżnicowanych form, w szczególności podgatunków, które sięgają ponad konserwatywne kanony, poprzez swój mariaż z popularnymi gatunkami muzyki”...)

Postawioną w tytule tezę o transformacji opery i publiczności doktorantka udowadnia poprzez trzy następujące po sobie tematy:

Analiza transformacji formy opery, rozwój i przemiana solistów uczestniczących w spektaklach muzycznych na przestrzeni wieków, a następnie analiza publiczności operowej.

Kolejny rozdział stanowi badanie i analizę ośmiu spektakli z gatunku rock-opera pod kątem wspólnych cech z gatunkiem klasycznym jakim jest opera, oraz z gatunkiem rozrywkowym, jakim jest rock.

Wspomniana analiza ma służyć wzmocnieniu postawionej tezy o istniejącej transformacji opery i publiczności od Dafne do Tommy.

Od strony formalnej, rozprawa doktorska składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, konkluzji, streszczenia, i bibliografii.

Praca jest napisana od strony formalnej bardzo starannie. Jest pracą napisaną w języku angielskim. Jest pracą obszerną, obejmująca 310 stron. Na uwagę zasługuje bardzo bogata bibliografia, w przeważającej mierze angielskojęzyczna, zawierająca 177 pozycji. Bibliografia ustawiona prawidłowo.

Praca zawiera obszerną ilość cytatów ujętych w formę przypisów, w innym systemie aniżeli stosowany w UMFC - odnośniki nie są umieszczane na dole strony, tylko w ciągu zdania i nie zawierają tytułu cytowanego dzieła.

Język rozprawy jest klarowny, czyniąc ją przystępną w kontekście języka obcego.

Wywody analityczne przeprowadzone zostały jasno i logicznie. Postawiona teza została w sposób precyzyjny udowodniona.

Logiczny wywód udowadniający postawioną w tytule tezę został przeprowadzony z pomocą analizy rozwoju gatunku opery od jej początków, a więc od Camerata Florentina, poprzez fluktuacje i dywersyfikację gatunku, aż do opery współczesnej i jej rozwarstwienia gatunkowego.

Analogicznie, przemiana gatunku opery jest wspierana dogłębną analizą przyczynowo-skutkową dotyczącą przemiany wykonawców w poszczególnych gatunkach, a następnie analizą przyczynowo-skutkową transformacji publiczności, czyli społeczeństwa będącego odbiorcą tej dziedziny sztuki na przestrzeni wieków.

Praca jest rozbudowana o rozdział będący analizą o charakterze badawczym ośmiu współczesnych oper, jak można by nazwać rock-opery - w kontekście zaproponowanej przez doktorantkę nomenklatury.

Tak postawiona teza, jak i przeprowadzony dowód, tworzą niezwykle obraz fluktuacji gatunku, odtwórców, solistów, techniki wykonawczej, aparatu wykonawczego, publiczności, społeczeństwa, gustu i zapotrzebowania. Prowadzona analiza dotyka jednocześnie w sposób niezwykle czynnika emocjonalnego, socjologicznego i psychologicznego, składającego się na obecny kształt analizowanych oper rockowych, jak i ich niebywały impakt w środowisku odbiorców. Analiza prowadzi i otwiera drogę do dalszych badań w tym kierunku,

dotyczących wpływu mediów masowych na rozwój i transformację społeczeństwa. Ale to już materiał na następną pracę.

Pierwszy rozdział pracy przedstawia rozwój opery od samych jej początków, a więc od pierwszej opery *Dafne* J. Periego, oraz organizacji Camerata Florentina - promującej rozwój tego nowego gatunku sztuki. Doktorantka przedstawia kolejne etapy rozwoju gatunku jakim jest opera na przestrzeni wieków, z uwzględnieniem sytuacji politycznej i społecznej, a co za tym idzie rozwoju i zmiany publiczności operowej. Na uwagę zasługuje wątek omawiający opery polskie - Stanisława Moniuszki, jak i uwzględnienie twórczości Krzysztofa Pendereckiego. Można by naturalnie pokusić się o szersze spojrzenie na twórczość operową tego kompozytora, która jest niezwykle zróżnicowana i fascynująca. W tej części pracy zabrakło mi uwzględnienia twórczości Karola Szymanowskiego - jego opery *Król Roger*, święcącej ostatnio triumfy na scenach świata.

Rozdział drugi analizuje rozwój śpiewaków na przestrzeni wieków, od początków opery do czasów dzisiejszych. Szczególnie ten rozdział jest dla mnie fascynujący, gdyż bezpośrednio dotyka mojej dziedziny, jaką jest wokalistyka - szeroko pojęta.

Właśnie w tym duchu doktorantka prowadzi swoją analizę badawczą, śledząc rozwój solistów operowych od kastratów począwszy, wraz z przyczynowością tego zjawiska, poprzez przejmujących te funkcje tenorów, a następnie pojawiające się kapryśne divy operowe, idąc dalej do gwiazd rocka błyszczących na scenach spektakli rock-operowych, wraz z nowym zjawiskiem - brylującego instrumentalisty-gitarzysty.

Ten temat jest ujęty z dużym naciskiem na problematykę gwiazdorstwa, czyli solistów porywających swoim wykonaniem tłumy, które to zjawisko doktorantka zauważa zarówno w epoce kastratów, jak następnie wielkich tenorów, wielkich primadonn, a dziś wielkich wokalistów rockowych, a może i celebrytów.

Rozwój wokalistyki, nie zaczyna się z epoką kastratów. Już w starożytnej Grecji aktorzy zakładali maski aby amplifikować swój głos i przedstawiali utwory dramatyczne w manierze sztuki podniosłej, w kierunku podniesionej mowy, bliskiej śpiewowi. Dawna reguła włoska - *cantare come parlare e parlare come cantare* - wywodzi się niewątpliwie z takiego podejścia.

Camerata Florentina, pierwsi kompozytorzy operowi, oraz ich następcy - a więc J. Peri, Cavalli Cesti, Caccini, ale i później - Monteverdi, wychodzili w swoich kompozycjach od takiej właśnie reguły, budując swoje dzieła operowe na bazie jak gdyby rozbudowanego, coraz bardziej recitatuwu, coraz pełniej wzbogacanego stosowną ornamentacją (styl monodii akompaniowanej). Tak więc nie był to jeszcze czas wielkich popisów wokalnych o charakterze niezwyklej wirtuozerii i wielkiego gwiazdorstwa. Melodia wspierała tekst, a tekst budował melodię. Na brawurę wykonawczą przyszedł czas później wraz z rozwojem gatunku oraz techniki wokalne.

Przedstawiona na użytek dysertacji w sposób bardzo szczegółowy - historia kastratów którzy siłą rzeczy ze względu na obyczajowość stanowili grono pierwszych wykonawców - przybliżyła nam tematykę rozwoju techniki wokalne, ale i osobowości wirtuozowskiej, umiejętności

oddziaływania na tłumy, jak i budowania zbiorowej ekstazy w obecnej publiczności. Wraz z rozwojem technicznym wspomnianych kastratów, rosła emocjonalność i zapotrzebowanie publiczności na tego typu sztukę - graniczącą poprzez swą wirtuozerię - ze sztuką cyrkową, sztuką szoku, wyczynu i ekstazy.

Wykonawca - taki jak Farinelli (Nicola Broschi), miał w swoim ręku moc, rząd dusz, i mógł oddziaływać na publiczność, ale i możnych tego świata. Doktorantka bardzo wyraźnie zauważa ten aspekt, widząc w nim załamek karier dzisiejszych wykonawców rockowych, którzy w wielkich spektaklach rockowych w nieprawdopodobnie silny sposób doprowadzają swoją publiczność do niezwykłych emocji, do ekstazy.

Ważnym zagadnieniem poruszonym w tym rozdziale, którego pełny tytuł brzmi *From the angelic voice to the horsy cry, Different faces of the opera soloist*, jest temat emisji głosu, czyli techniki wokalne i jej ewolucji na przestrzeni wieków i gatunków. To bardzo wartościowa część pracy, dotykająca jakże ważnego problemu - rozwoju wokalistyki na przestrzeni wieków. Doktorantka w słuszny sposób śledzi rozwój techniki wokalne poczynając od kastratów (omawiając przy okazji całokształt zagadnienia obyczajowego złożonego z budowaniem artystów tego rodzaju), z powstawaniem stosownych szkół wokalnych dających podwaliny pod wielką szkołę włoskiego bel canta - z profesorami tej miary, co Nicola Porpora, czy Nicolo Vaccai budującymi całe systemy szkolenia wokalne, dające w konsekwencji artystów o niebywałych umiejętnościach.

Ta wiedza przekazana została w ręce następców - solistów, kolejnych idoli publiczności jakimi stali się tenorzy. Tenorzy, eksplorujący już mocniejszą technikę wokalną opartą o głos piersiowy, bardziej solidny, bardziej doniosły, ale jednocześnie mniej elastyczny od głosu kastratów, o mniejszej zresztą skali.

Kolejne pojawienie się nowych gwiazd na scenie operowej, a więc primadonn, czyli kobiet, znów spowodowało rozwój wokalistyki i badań z tym związanych w kierunku wykorzystania naturalnego dla kobiet rejestru głowowego. Wraz z pojawieniem się Manuela Garcii, wokalistyka nabrała nowego impetu w kierunku belcanta i wirtuozerii. Sprzymierzona z kompozytorami epoki bel canta - takimi jak Bellini, Donizetti, czy Rossini - rozkwitła dając publiczności dworów, pałaców i salonów, nowe gwiazdy zachwycające swoją brawurą i inwencją wykonawczą, jak i sprawnością techniczną. Gwiazdy, które stały się kolejnymi idolami epoki to takie jak Maria Malibran, Adelina Patti, Nelly Melba, Giuditta Pasta i inne. Stały się one nie tylko idolami publiczności, ale i muzami artystów, muzyków, malarzy, którzy zaczęli dla nich komponować, pisać, malować. Paulina Viardot, Maria Malibran, olśniły Chopina, ale nie tylko, stały się centralnym punktem salonów. Im dedykowano utwory, dla nich pisano opery, dla nich pisano kadencje i wreszcie arie które cytowano w nowych kompozycjach.

Doktorantka znakomicie porusza wątek rozwoju wokalistyki, szkół wokalnych, przejścia z techniki mieszanej głowowo-piersiowej z czasów kastratów, do typowo piersiowej - za czasów prymatu tenorów. Zaznacza również wątek głowowej techniki w następnym okresie rozwoju wokalistyki i omawia problematykę dotyczącą dzisiejszych kontratenorów i ich techniki wokalne - będącej rozwinięciem techniki opartej o rejestr głowowy, czyli falsetowy,

ale wypracowany do perfekcji, dający złudzenie głosu kastrata, możliwego jeszcze dziś do usłyszenia w ostatniej z zachowanych płyt kastrata Alessandro Moreschiego.

Zagadnieniem które w tym momencie można by poruszyć, jest dalszy rozwój wokalistyki po epoce bel canta, a więc w epoce weryzmu, czy też w muzyce impresjonistycznej czy w muzyce współczesnej. Doktorantka - z przyczyn niewątpliwie objętościowych pracy - skraca ten wątek, koncentrując się na specyfice wokalne gatunku skrupulatnie poddawanego badaniu jakim jest rock-opera - na użytek niniejszej pracy.

Dość dosadnie określa w tytule rozdziału ten rodzaj śpiewu, mianem *horsy cry* (*końskie wycie*).

Autorka w czwartym rozdziale zajmującym się badaniem i analizą wybranych rock-oper, odnosi się dość skrupulatnie do tematu wokalistyki we wspomnianych utworach, podając na przykład skalę utworu, czy maksymalne dźwięki potrzebne dla danej partii. Odnośnie techniki wokalne zauważa proveniencję rockową wykonawców która każe im stosować dźwięki nie należące do kanonu bel canta jak: krzyk, piasek w głosie, chrypliwość dźwięku, ale i ekstremalnie wysokie dźwięki osiągnane w rejestrze piersiowym.

Ja jako profesor wokalistyki widziałabym tutaj przestrzeń do dalszych dywagacji na temat rozwoju wokalistyki w kierunku jakim jest rock, opera i zagadnienia zastosowania odpowiedniej techniki dla tego gatunku. Jest to materiał naturalnie bardzo rozległy, znów nadający się na kolejną pracę naukową, gdyż tematyka zastosowania odpowiednich rejestrów, odpowiedniego ich mieszania w celu osiągnięcia przedstawionego efektu, jest niezwykle istotna, zarówno jako ogniwo w łańcuchu rozwoju wokalistyki jak i element niezawodnej techniki wokalne dotyczący higieny głosu.

Kolejnym aspektem związanym z zagadnieniem różnorodności emisji jest zastosowanie i dobór mikrofonów w muzyce rockowej oraz sposób ich użycia i konsekwencje emisyjne z tego wynikające.

Jaka jest ta publiczność, którą dzisiejsi wykonawcy władają tak mocno? Z jakich warstw społecznych się składa i czy jest to publiczność „zabrana” operom i filharmoniom, czyli sztuce „wysokiej”?

A jeżeli została ona zabrana to z jakiej przyczyny?

Na te pytania doktorantka stara się odpowiedzieć w rozdziale trzecim zatytułowanym *Transformation of the aristocratic opera audience into the crowd*, analizując i badając publiczność operową na przestrzeni wieków od strony zapotrzebowania na taki a nie inny gatunek sztuki, ale także od strony przemian społecznych – jak rewolucja francuska oraz kolejno dwie wojny, śledząc przemiany społeczeństwa i obyczajów.

Doktorantka w niezwykle trafny sposób odnajduje moment narodzenia się snobizmu w drugiej połowie XIX wieku, powodującego swoiste „usztynienie się” widowni, ale co za tym idzie, powolne odłączanie się emocjonalne tejże od tego so się dzieje na scenie. To snobizm spowodował zjawisko konieczności pokazywania się w instytucjach kulturalnych,

a więc przede wszystkim w operze, aby w ten oto sposób zaświadczyć o swojej przynależności do określonej, wyższej klasy społecznej. Jak pisze doktorantka, w tym momencie niezwykle pomocne stały się słowniki i przewodniki nagminnie ukazujące się w II połowie XIX w. objaśniające tematykę opery, muzyki klasycznej, stylów itp.

Awans społeczny więc, wiązał się z koniecznością, bywania w takich miejscach jak opera i prowadzenia konwersacji na temat sztuki, a do tego należało się przygotować.

Na przemianę złożył się więc rosnący snobizm - z jednej strony, nowe poszukiwania kompozytorów współczesnych poczynając od Wagnera - drugiej strony, ale i rewolucja obyczajów po I i II wojnie światowej, jak i nagła eksplozja lżejszej muzyki biorąca swoje początki od czarnego jazzu w Ameryce, poprzez musical (również rodem z Ameryki), a następnie nagłe pojawienie się big beatu, rewolucji muzycznej w Anglii, ruchów wolnościowych i hippisowskich w Ameryce. To dało niebywałą przemianę muzyki i jej publiczności w postaci eksplozji gatunku tzw. rozrywkowego - w szerokim tego słowa znaczeniu, w tym nowych idoli tych gatunków oraz nowej, zgłodniałej prawdziwych - nawet pierwotnych, katarsystycznych - emocji publiczności.

Tak narodził się nowy gatunek- rock-opera o którym doktorantka pisze bardzo obszernie w rozdziale IV zatytułowanym *After Tommy*, poddając osiem spektakli dogłębnej analizie badawczej. Doktorantka omawia kluczowe rock-opery powstałe po pierwszym spektaklu, tego typu, jakim jest rock opera *Tommy*, grupy The Who.

Wśród analizowanych dzieł, znajdują się m. in. *Jesus Christ Superstar*, Anthony Lloyd Webbera, *Evita*, tego samego kompozytora, ale i polskie rock-opery, jak *Naga*, czy *Krzyżacy*.

Doktorantka bardzo dokładnie omawia wspomniane dzieła, analizując zarówno instrumentację - a więc aparat wykonawczy, jak i strukturę songów od strony formalnej, konstrukcji, skali, ale i poetyki tekstu.

Zagadnienie to stanowi oś badawczą rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Rychert dając w konsekwencji niebywałe konkluzje, iż rock-opera jest kontynuacją gatunku, jakim jest opera klasyczna. Czy w istocie tak jest?

Moim zdaniem można przyjąć takie założenie śledząc ewolucję gatunku, wykonawców i publiczności. Nie sposób jednak w tych dywagacjach pominąć członu jakim jest musical.

Oczywiście doktorantka pisze o musicalu, jednak może przydałaby się na użytek tej pracy analiza przynajmniej jednego z musicali, jako pomostu pomiędzy gatunkami: opery, opery buffa, singspielu, operetki, wodewilu, musicalu i rock-opery.

Na uwagę zasługuje również wątek procesu transformacji opery klasycznej jako takiej. Obecność nowych mediów zwróciła uwagę twórców na nowe możliwości popularyzacji opery. Początki tego trendu stanowią dokonania takich twórców jak Joseph Losey z filmem *Don Giovanni*, Mozarta, z roku 1979, Peter Brook, ze swoją *Carmen*, z roku 1983, czy Georg Tabori, z operą *Der Bajazzo*, Leoncavalla, produkcja telewizyjna ORF, 1987, w której wzięłam udział jako Nedda. Te produkcje stworzyły podstawę do dzisiejszego, jakże już

rozpowszechnionego streamingu, dającego szansę operze na rozpowszechnieniem poprzez transmisje internetowe, a wykorzystywanego poprzez Metropolitan Opera, czy nawet warszawską Operę Narodową. Ta działalność, jak i nowe poszukiwania twórców - takich jak n. p. Mariusz Treliński - dają operze szansę na długowieczność i przywracają jej znów publiczność, która nie tylko ze względów snobistycznych, ale także artystyczno - estetycznych chce partycypować w tych wydarzeniach, zamykając się na 3-4 godziny, w czarownym świecie niezwykłości, barw i współbrzmień. Czy ta publiczność ulega takiej ekstazie jak na koncertach rock-opery? Może tak, a może innej, ale na pewno przestaje być tylko elitarna i obojętna. Zaczyna współuczestniczyć w czarownym świecie nowej, teatralno-muzycznej baśni, z dala od zgiełku, wielkich miast, komputerów, telefonów i interesów.

Publiczność, zatapia się w nierealną czasoprzestrzeń i odpoczywa.

Konkluzja

Rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Rychert jest pod każdym względem nowatorskim podejściem do zagadnienia transformacji publiczności i gatunku operowego. Jest pracą niezwykle, zasługującą na wyjątkowo wysoką ocenę, przede wszystkim ze względu na poddany analizie problem przemiany odbiorcy opery, a co za tym idzie powstania nowego podgatunku jakim jest rock-opera, wraz z wytworzeniem się stosownej dla tego gatunku publiczności.

Dogłębne studia, nad historią opery, rozwojem technik wokalnych, rozwojem wykonawców, jak i publiczności, a następnie wielowarstwowa analiza badawcza wybranych rock-oper czynią ocenianą rozprawę doktorską mgr Małgorzaty Rychert niezwykle ważną dla środowiska muzycznego i akademickiego. Postępujący wzrost zainteresowania nowym gatunkiem jakim jest musical, ale i podgatunkiem jakim jest rock-opera, spowodował powstanie nowej publiczności, co wyraźnie przedstawia i udowadnia doktorantka w swojej rozprawie, a to w konsekwencji przyczyniło się do tworzenia nowych wydziałów musicalowych, czy jazzowych na wyższych uczelniach artystycznych. Obecnie w Polsce mamy nowo powstałe wydziały musicalowe na czterech uczelniach: Uniwersytecie Muzycznym F. Chopina w Warszawie, Akademii Muzycznej w Gdańsku, Akademii Muzycznej w Łodzi i Akademii Teatralnej w Warszawie oraz Wydziału Jazzu na Akademii Muzycznej w Katowicach. Wydziały te rozwijają się, konsekwentnie otwierają studia na drugim stopniu (Akademia Muzyczna w Gdańsku), a w przyszłości i na trzecim stopniu. Omawiana i oceniana dysertacja jest pierwszym zbiorowym materiałem na rynku polskim poruszającym zagadnienie transformacji opery od klasycznej do rockowej, jej publiczności i jej wykonawców. Omawiana rozprawa doktorska będzie niewątpliwie pomocna licencjatom, magistrantom, i doktorantom studiującym na nowo powstałych wydziałach. Z mojego punktu widzenia rozprawa zasługuje na publikację, zarówno w języku angielskim, jak i polskim.

Stwierdzam, iż recenzowana praca *From the Elitist to the Popular. Transformation of Opera and its Audiences from Daphne to Tommy*, spełnia bez żadnych zastrzeżeń wymogi stawiane rozprawom doktorskim w myśl Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule

naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki /Dz.U.nr 65, poz.595, z późniejszymi zmianami/.

Zwracam się do Wysokiej Rady Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych SWPS Uniwersytetu Humanistyczno Społecznego o dopuszczenie mgr Małgorzaty Rychert do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'E. Łżykowska-Lipińska'. The signature is written in a cursive style with a vertical line separating the first letter 'E' from the rest of the name.

Prof. zw. dr hab. Ewa Łżykowska - Lipińska